

קומי רוני בלילה

על לימוד תורה בלילה

דמוסיף יסיף • אמונה ושירה • תורה לשמה • שירה בלילה •
אם הבנים

דמוסיף יסיף

בשבח לימוד התורה בלילה דנה הגמרא במסכת תענית אגב העיסוק
בייחודו של יום ט"ו באב. הגמרא שם קובעת, שביום זה היו פוסקים
מלכרות עצים למערכה, משום שתשש כוחה של חמה:

מכאן ואילך - דמוסיף יסיף (מט"ו באב ואילך מאן דמוסיף לילות
על הימים ועוסק בתורה מוסיף הקב"ה שנים על שנותיו - רש"י),
ודלא מוסיף (לעסוק בתורה בלילות - רש"י) - יאסף. מאי יאסף?
אמר רב יוסף: תקבריה אימיה (כלומר, ימות בלא עתו -
רש"י) (תענית לא, ע"ב).

ביטוי חריף ונדיר זה "תקבריה אימיה", טעון ברור. אמנם חז"ל העניקו
ערך מיוחד ללימוד תורה בלילה, "אמר ר"ל לא איברי סיהרא אלא לגירסא"
(עירובין סה, ע"א); ו"כל בית שנשמעים בו דברי תורה בלילה אינו חרב" (שם
יח, ע"ב); "קומי רוני בלילה" (איכה ב, יט) ו"אין רינה של תורה אלא בלילה";
(טור או"ח, סי' רלח). "ובלילה שירו עמי" (תהילים מב, ט) "כל העוסק בתורה
בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום" (חגיגה יב, ע"ב). אך אין בכל

אלה לרכך את הביטוי הקשה "תקבריה אימיה". מה מיוחד בלימוד תורה בלילה, שהמבטלו מתחייב מיתה?

ודרשות חז"ל אלו באו לידי ביטוי גם בהלכה, אך עונש מיתה לא נזכר שם. וכך כתב הרמב"ם: "הרוצה לזכות בכתרה של תורה יזהר בכל לילותיו" (הל' ת"ת פ"ג, ה"ג); וכ"כ הטור: "בענין לימוד הלילה, יותר ויותר מבשל יום הזהר בני, כמ"ש אין רינה של תורה אלא בלילה וכו'" (טויו"ד, סי' רמו). ובשו"ע שם כתב: "כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה – אש אוכלתו" (שם, סעיף כד).

ויש להבין, מהו יתרונו של לימוד תורה בלילה על היום, והרי מקרא מפורש הוא "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א, ח). ועוד, מה עניין השירה שבלילה – "קומי רוני בלילה", "ובלילה שירו עמי"? והרי התורה נקראת שירה - "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" (דברים לא, יט), ובלמוד תורה נאמר "והגית בו יומם ולילה", וא"כ אין חילוק לכאורה בענין השירה, בין יום ובין לילה?

אמונה ושירה

גדולה האמונה שהאמינו ישראל במי שאמר והיה העולם, שבשכר שהאמינו ישראל בה', שרתה עליהם רוח"ק ואמרו שירה, שנאמר "ויאמינו בה' – אז ישיר" (שמות יד, לא-לב) (מכילתא בשלח, מסכתא דויהי, ו).

מה הקשר בין אמונה לרוח הקודש ולשירה?

הרמב"ם כתב: "שצונו בה אמת הא-להות" (ס' המצוות, מצוה א). ולעומת זאת במשנה תורה כתב הרמב"ם, שנצטוונו "לידע שיש שם מצוי ראשון" (הל' יסוה"ת פ"א, ה"א). ואומרים בשם ר' חיים מברסק, שהאמונה והידיעה משלימות זו את זו, שבמקום שמוגבלת ידיעת האדם, שם מתחילה האמונה, שכן אין ביכולת אדם להגיע לתכלית הידיעה. ומבואר ברמב"ם שהחומר שבאדם מעכב בעד ידיעתו, וזה לשונו: "העולם הבא אין בו גוף וגויה וכו' ומהו זה שאמרו שנהנין מזיו השכינה, שיודעים ומשיגים מאמתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל והשפל" (הל' תשובה פ"ח, ה"ב).

ובענין הנבואה כתב הרמב"ם :

ואין הנבואה חלה אלא על אדם גדול בחכמה, גיבור במידותיו, ולא
יהא יצרו מתגבר עליו לעולם, אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו
תמיד וכו'. אדם שהוא ממולא בכל המידות האלו, שלם בגופו,
כשיכנס בפרדס וימשך באותם העניינים הגדולים הרחוקים ותהיה
לו דעה נכונה להבין ולהשיג והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי
כלל העם ההולכים במחשכי הזמן וכו' ומסתכל בחכמתו
של הקב"ה כולה וכו' ויודע מה גודלו, מיד רוח"ק שורה עליו (הל'
יסוה"ת פ"ז, ה"א).

כמה תנאים דרושים, לדברי הרמב"ם, כדי לזכות ברוח הקודש: גדולה
בחכמה וגבורה במידות, דעה נכונה להבין ולהשכיל, ופרישה מדרכי
העם ההולכים במחשכי הזמן. והם הם הדברים שכתב הרמב"ם בהלכות
תשובה, שהגוף האפל והשפל מעכב בעד ידיעת האדם מאמיתת הקב"ה.
רק לאחר שמיצה האדם את עצמו מצד ידיעתו וחכמתו האנושית, וזיכך
עצמו בכך "שמשליט דעתו על יצרו", והשתחרר מכבלי הגוף והחומר,
הוא זוכה לרוה"ק. זו היא מצות האמונה הבאה אחרי הידיעה. ברם משה
רבינו זכה לראות באספקלריה מאירה, משום שהחומר שלו נזדכך לגמרי
(ר' הקדמת הרמב"ם לפ' חלק, היסוד השביעי).

בשעת קריעת ים סוף הגיעו ישראל למדרגת נבואה, לאחר שהגיעו לפסגת
הידיעה האנושית, והחומר לא חצץ בעדם, ואפילו עוברים שבמעיהן זכו
לראות את השכינה.

וביאר המהר"ל בספר גבורות ה', שמעשה קריעת ים סוף בא להראות
את הכוח הנבדל שבישראל ואת השתחררותם מכבלי החומר והגוף,
וע"כ זכו ל"ויראו העם את ה' ויאמינו בה" (שמות יד, לא). הביטוי לביטול
החומר אצלם הוא מסירות הנפש, שנכנסו למים עד חוטמם, אף שלא ידעו
שייקרע להם הים. וזהו שדרשו חז"ל "כשראוהו על הים נעשו שושנים,
שנא' למנצח על שושנים' (תהילים סט, א). ואימתי? 'הושיעני אלקים כי באו
מים עד נפש' (שם שם, ב) "ילק"ש שם, תתא), שיצאה השושנה מבין החוחים
הסובבים אותה, ונתגלתה הפנימיות של ישראל מתוך החומריות העוטפת

אותם. בשעה זו אמרו שירה, וכנגד זה אנו אומרים בכל יום, "ומלכותו ברצון קיבלו עליהם משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה" (גבורות ה', פ"ט).

המהר"ל מפרש בכמה מקומות, שהשירה היא ביטוי לשמחה הבאה מתוך תחושה של שלמות (ר' למשל תפארת ישראל פ"א ופ"ל). והשלמות היא דוקא "אל הנפש הנבדלת, ולא מצד הגוף החומרי". וע"כ בשעת החורבן גזרו על השירה והזמרה, וכן נתמעטו כנפי החיות האומרות שירה. ברם האבל, שהוא במצב של חסרון וההעדר, אינו שר, ועליו נאמר "ישב בדד וידום". (איכה ג, כח).

ואכן החילוק שבין ידיעה לאמונה, הוא כחילוק שבין דיבור לשירה. הידיעה היא חיצונית, קשורה ותלויה בגוף החומרי, לעומתה האמונה נובעת מפנימיות הנפש, לאחר ההתנתקות ממגבלות הגוף. וכן הדיבור הוא חיצוני, כל מעשה שמים וארץ היו בדיבור, "ויאמר א-להים", "בדבר ה' שמים נעשו", אך יצירת האדם היתה כביכול מתוכיותו של הקב"ה, "ויפח באפיו נשמת חיים" – מאן דנפח מדיליה נפח, "כי הנופח באפי אחר – מנשמתו יתן בו" (ר' רמב"ן בראשית ב, ז), מפנימיותו ומהותו, וזוהי השירה, פסגתו של הרוח ממללא, יותר מאשר ההבל החיצוני של הדיבור.

כשראו את א-להים על שפת הים, הם האמינו בו, הם נפגשו עם מקור הנשמה, שורש ההפחה; ובמקביל התעוררה הנשמה לקראת מקורה ופרצה השירה. וכן כתב השפת אמת בפרשת בשלח: "השירה היא המשך בקו ושורה למקור שורשה שהוא חיותו יתברך" (שפת אמת, בשלח תרל"א).

חובתו של האדם כלפי בוראו היא לשיר, לזמר ולהשיח לפניו: "אנעים זמירות ושירים אארוג כי אליך נפשי תערוג", כשמתעוררת התשוקה הפנימית ביותר של האדם לקרבת א-להים, מתפרצת השירה.

וכתב הגר"א על חכמת המוזיקה: "ועל ידה יכולים בני האדם למות בכלות הנפש מנעימותיה, ויכולים להחיות מתים בסודותיה" (הקדמת הרב ישראל משקלוב לספרו פאת השלחן).

תורה לשמה

מפגש זה של ישראל עם א-להים, על ידי אמונה ששיאה בהשראת רוח"ק ושירה, לא היה אירוע חד פעמי, ומאז מתן תורה יש באפשרותו של כל אדם מישראל להתחבר עם א-להיו, אלא שיש בזה דרגות שונות. וכך כתב הרמב"ן בפרשת אחרי עה"פ "וחי בהם":

ודע, כי חיי האדם במצוות כפי הכנתו להם.

כי העושה המצוות שלא לשמן ע"מ לקבל פרס, יחיה בעוה"ז ימים רבים בעושר, בנכסים ובכבוד, וע"ז נאמר "בשמאלה עושר וכבוד".

וכן העוסקים במצות ע"מ לזכות בהן לעוה"ב, שהם העובדים מיראה, זוכים בכוננתם להנצל ממשפטי הרשעים ונפשמ בטוב תליו.

והעוסקים במצות מאהבה כדין וכראוי עם עסקי העוה"ז, כענין הנזכר בתורה "והשיג לכם דיש את בציר", יזכו בעוה"ז לחיים טובים כמנהג העולם, ולחיי העוה"ב, זכותם שלמה שם.

והעוזבים כל עניני העוה"ז, ואינם משגיחים עליו כאילו אינם בעלי גוף, וכל מחשבותם וכוננתם בבוראם בלבד, כענין באליהו וחנוך, בהדבק נפשם בשם הנכבד, יחיו לעד בגופם ובנפשם, כנראה בכתוב באליהו, וכידוע ממנו בקבלה, וכמו שבא במדרשים בחנוך ובבני העוה"ב העומדים בתחיית המתים.

ולכך יאמרו הכתובים בשכר המצוות "למען יאריכון ימיו", "למען תחיה", "והארכת ימים", כי הלשון יכלול מיני החיים כולם, כפי הראוי לכל אחד" (רמב"ן ויקרא יח, ד).

על דברי הרמב"ן כתב הנצי"ב: למדנו מדבריו שני עיקרים.

א. שיש שני אופנים לשמה שהיא אהבת ה': הא', שעובד לכבודו שלא לשום תקות תשלום גמול, אבל מ"מ אינו מאבד הרגשת עצמו, כיון שעדיין הוא אדם אנושי וטבעי, ואף שזוהי דרך הקדש ואשרי הזוכה לה, וע"ז נאמר "וכל מעשיך יהיו לשם שמים", מ"מ לא אבד את טבעו האנושי

ולא זכה עדין שתהיה מחשבתו דבקה בקב"ה, ועדין הטבע האנושי חוצץ. והב', שהאדם נדבק באהבת ה' עזה כמות, שבשעת דבקותו מאבד שכלו הטבעי לגמרי, וזוהי דרך חסידות שאין למעלה הימנה, אלא שאף חסידים ראשונים לא זכו לכך בכל שעה. "ובאמנה, אילו היה אדם זוכה לזה להיות בלא הפסק מרכבה לשכינה, לא היה מת כאלהו".

ב. שנית, למדנו מדברי הרמב"ן, שהשגחת המקום על ישראל היא לפי תכונת עבודתו. ויש בזה נפקא מינה גם בעניני העוה"ז. כשעובד מאהבה, אלא שעדין עומד בטבעו האנושי, אזי השגחתו ית' עליו היא ג"כ שלא בשידוד הטבע, אלא בהשגחה פרטית מחרתי הטבע. אבל אם עובד לשמה למעלה מהטבע האנושי, והרי הוא ישראל אשר כך אתפאר, שוב השגחת ה' עליו למעלה מהטבע (הנצי"ב, הקדמת העמק. הקדמה לפירושו העמק שאלה לס' שאילתות דרב אחאי גאון, עמ' 25).

הנצי"ב מאריך שם בנפמ"נ שבין שני סוגי עבודה מאהבה אלו, ומסיים: כל זה במעשה המצות. לא כן בעסק שקידת התורה, דאע"ג שהיא מצוה ככל המצות, ואפשר ללמוד לשמה, מבלי לבטל הרגשת עצמו, מ"מ התורה היא איילת אהבים, ומי שנכנס איזו שעה בעומק הגיונה, מטבעה להדביק נפש הישראלי אליה באהבה עזה כמות, עד ששוכח את עצמו, וכמ"ש בשבת פ"ח ברבא דהוה מייץ אצבעתיה עד שזב דמו, ולא הרגיש מתוך טרדה.

בזה ביאר הנצי"ב הא דתניא, "ר' נתן אומר אין אהבה כאהבתה של תורה" (אבות דר' נתן, פכ"ח), שכל אשר יכסוף האדם באהבה גשמית יתן בעד אהבת נפשו, משא"כ אהבתה של תורה שמוכן לתת אף נפשו בשבילה, למי שטעם והרגיל עצמו בה. ואע"ג שאין דבר זה מושכל ואינו מוכן, באשר זה למעלה מדעת אנושי וטבע האדם. וזוהי כוונת הזוהר "ישראל והקב"ה ואורייתא חד הוא", ששורש נשמת ישראל אחוזה בשורש התורה, והיא גורמת לאהבה ודבקות בה'.

וכן כתב הרמח"ל:

בכלל ההשפעות הנשפעות ממנו ית' לצורך בריותיו, יש השפעה אחת עליונה מכל ההשפעות שענינה הוא היותר יקר ומעולה מכל

מה שאפשר שימצא בנמצאים, והיינו שהוא תכלית מה שאפשר שימצא בנמצאות מעין המציאות האמיתית שלו ית', ויקר ומעלה מעין אמיתת מעלתו ית', והוא מה שמחלק האדון ב"ה ית"ש מכבודו ויקרו אל בראויו. ואמנם קשר הבורא ית"ש את השפעתו זאת בענין נברא ממנו ית' לתכלית זה, והוא התורה (דרך ה' ח"ד, פ"ב).

ודרשו חז"ל עה"פ ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה" (משלי ב, ו). למה הדבר דומה, למלך שהיה לו בן, בא בנו מביה"ס מצא תמחוי לפני אביו. נטל אביו חתיכה אחת ונתנה לו. מה עשה בנו, א"ל איני מבקש אלא מזה שבתוך פיך, מה עשה, נתנו לו. ולמה, על שהיה מחבבו נתן לו מתוך פיו, הוי כי ה' יתן חכמה, וכל מי שהוא מחבבו יותר, מפיו דעת ותבונה (שמו"ר מא, ג).

אהבה זו, הבאה ע"י תלמוד תורה, מכונה במקרא נשיקה מפה לפה. שכן דרשו חז"ל "ישקני מנשיקות פיהו" (שיר השירים א, ב) על מתן תורה. וכתב בעל התניא "והנה עיקר האהבה היא אתדבקות רוחא ברוחא, כמ"ש ישקני מנשיקות פיה וגו' כנודע" (ליקוטי אמרים, פמ"ה). משום שאהבה רגילה באה לידי ביטוי במגע של גוף בגוף, אך הדבקות בא-להים ע"י התורה הוא רוח ברוח, קרבה של נפשות ולא של גופין. ועל דבקות האדם נפש בנפש ברבש"ע דרשו בספרי פרשת ואתחנן, "ואהבת את ה' א-להיך", איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה, ת"ל והיו הדברים האלה וכו'; ובלשונו של בעל התניא בתחילת הספר, שהלומד תורה והמקיים מצוות, "הרי זה כמחבק את המלך" (שם פ"ד).

ובמקביל לנשיקה מצד רבש"ע, שהיא ביטוי לאהבת הנפש, מתעוררת מצדינו אהבה הבאה לידי ביטוי בשירה, שהוא הדיבור הפנימי של האדם. וע"כ נקראת התורה שירה, שהיא מעבר לדיבור החיצון. ומכאן החומרה שאמרו חז"ל, שכל השונה בלא זמרה עליו נאמר "וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים" (יחזקאל כ, כה) (מגילה לב, ע"א).

הראשונים שאמרו שירה להקב"ה היו ישראל, בשעה שנבקע להם הים, והם זכו להידבק בשכינה. "הה"ד, פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה" (משלי לא, כו). מיום שברא הקב"ה את העולם וכו', לא מצינו אדם

שיאמר שירה לפני הקב"ה, כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם, מיד אמרו שירה לפני הקב"ה וכו' הוי 'פיה פתחה בחכמה' (שמ"ר כג, ד). אברהם לא אמר שירה בשעה שהתרחש לו נס והוא ניצל מכבשן האש, שכן הנס לא נעשה לשם דבקות, ולכן לא פרץ בשירה, אך ישראל, שאפשר היה להצילם בדרך טבעית, ואעפ"כ קרע להם את הים, חשו שרצונו להידבק בהם, וההשפעה היתה למעלה מן הטבע, וע"כ התעוררה השירה, כי השירה היא היציאה מנרתיק החומר.

ובעיקר זה ביאר הגר"ז את הפיוט בהושענות "הושענא למען חייך מכרכר שיר, המלמד תורה בכלי שיר", שכלי שיר וחכמת השיר נצרכים כדי להבין ולדע את התורה, שקשורים הם זה בזה.

שירה בלילה

לימוד תורה בדרך זו, המביא להידבקות "רוח ברוח", נשיקה מפה אל פה, עניינו דווקא בלילה. "שתאוות הגוף מהמאכל והמשתה יותר נחות בלילה ממה שהן נחות ביום, כמ"ש 'נפשי אֵוִיתִיךָ בלילה' (ישעיהו כו, ט). ונאמר "קומי רוני בלילה" (איכה ב, יט). כי בלילה יפנה מטרדות העולם וכו', והפסק חברה בינו ובין בני האדם וכו', ויטייחד בזכר הא-להים ויתבודד בו, וכו'" (חובות הלבבות, שער אהבת ה', פ"ו).

ובשל היתרונות של הלילה להידבקות של "רוח ברוח", הסתפקו בגמרא אם תפילת ערבית רשות או חובה (ברכות כז ע"ב). שבלילה יש שמתרוממים בו "הרבה על הטבע, וידבקו בא-להים חיים בלב ונפש טהורה... והיא מכשרת את בני המעלה הזאת להיות נפרדים בחזיונות קדושים... אשר לא יושגו בחברת החומר וחושיו" (עין איה, ברכות פ"ד, ד); וע"כ חלקו בגמרא אם חובה על האדם לעלות לשלמות כזאת למעלה מדרך הטבע או שהיא רק רשות למי שנדבה רוחו אותו.

ומכאן הייחוד של הלימוד בלילה. שכל זמן שהחיים הגופניים שולטים, השגתו של האדם מצומצמת, ואפשרות דבקותו בא-להים חיים מוגבלת, ועיסוקו בתורה הוא כדיבור ולא כשירה. וע"כ כתב באבות דר"נ שהדין שיש להוציא ד"ת בשפתיו נאמר בעיקר בלימוד הלילה (פכ"ט).

ובספר מעלות התורה של אחי הגר"א כתב, שאם ילמד תורה בלילה תחזור נשמתו מלמעלה ותשיג מה שלמדה שם. וכתב הגר"א, ש"כל חכם עולה נשמתו בכל לילה למתיבתא דרקייעא, להשיג מה שא"א להשיג בהקיץ, וזוהי תכלית בריאת השנינה (אבן שלמה). ובפירושו למשלי כתב: "נתן לאדם בטבעו שיישן, כדי שתעלה נשמתו לישיבה של מעלה, ושם מגלים לו רזי תורה, ולומד בשעה אחת מה שלמד כאן שבעים שנה, אלא שאין לו שכר בזה, ולימוד זה הוא השכר עצמו" (גר"א, משלי יט, כג)

ובספר ראשית חכמה כתב: "בלילה מגלים לו סתרי תורה, שאין אשה מגלה סתריה אלא לבעלה, וכתוב 'ואת צנועים חכמה' (משלי יא, ב). ודרשו חז"ל עה"פ "ויקץ יעקב משנתו" (בראשית כח, טז) — 'ר' יוחנן אמר ממשנתו' (בר"ר סט, ז), שכל השגותיו בלילה היו מכוח לימוד התורה, שכן כאשר נחלץ האדם מהמסגרות הגופניות בלילה, מתעוררת הפנימיות שבו, ומתפרצת השירה, וע"כ מוכן הלילה בעיקר לשירת התורה. ולכן נאמר "קומי רוני בלילה", שאין רינה של תורה אלא בלילה.

ועל המשך הפסוק שם "שפכי כמים לבך נוכח פני ה'" (איכה ב, יט), דרשו חז"ל: כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו (תמיד לב, ע"ב). ועוד דרשו, כל העוסק בתורה בלילה, הקב"ה נותן עליו חוט של חסד ביום, שנאמר "יוםם יצוה ה' חסדו ובלילה שירו עמי" (תהלים מב, ט).

תורה שהיא שירה יש בכוחה לרומם את האדם למדרגה שמעל הטבע, וגם התייחסותו של הקב"ה אליו, היא מעל לטבע, וע"כ יש בכוח השירה להנהיג את ישראל בדרך על טבעית, ובמיוחד בשעת מלחמה. "מהולל אקרא ה' ומן אויבי אושע" (תהילים יח, ד). וכן אמרו במכילתא עה"פ "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" (שמות יד, יז) — אמרו ישראל למה רבנו, מה עלינו לעשות, א"ל אתם תהיו מפארים ומרוממים ונותנים שיר ושבח וגדולה ותפארת למי שהמלחמות שלו (מכילתא בשלח, מסכתא דזוהי, ב).

וזוהו שאמר יהושפט: "אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף, אלא אני אומר שירה ואתה עושה" (איכה רבה ד, טו). וזו היתה טענת המלאך ליהושע: "אמר לו, אמש ביטלתם תמיד של בין הערביים, ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה. א"ל על איזה מהם באת, א"ל עתה באתי" (מגילה ג ע"א). וכתבו תוס' שם (ד"ה

עתה) שכוונתו היתה על ת"ת, דכתיב "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת". המלאך התלונן על ביטול תורה בלילה, שכן כאמור בשעת מלחמה יש ערך מיוחד ללימוד תורה בלילה, לימוד של שירה ודבקות בה', ובכוחה לנצח את האויב; ומשום כך השתמש המלאך בביטוי זה של תורה "עתה באתי", "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת". ומכאן הערך המיוחד שנתן הרמב"ם ללימוד תורה בלילה, שכתב שצריך אדם להיזהר בכל לילותיו. והדבר צריך תלמוד, שהרי נאמר "והגית בו יומם ולילה"; אלא שדיוק בדברי הרמב"ם ילמדנו, שאין הכוונה למצוות ת"ת בלבד, שזה ודאי חייב ביום ובלילה, הרמב"ם עוסק כאן בפן מיוחד של תלמוד תורה - בכרתה של תורה. וז"ל הרמב"ם:

אע"פ שמצוה ללמוד ביום ובלילה, אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה. לפיכך מירצה לזכות בכרת תורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהם בשינה אכילה ושתייה, אלא בת"ת ודברי חכמה. אמרו אין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר "קומי רוני בלילה" (הל' ת"ת פ"ג, ה"ג).

הרי שהרמב"ם לא דיבר כאן מצד מצוות ת"ת, אלא עוסק בכרתה של תורה. ואכן הרמב"ם פתח את הפרק במימרא שכתר תורה גדול מכתר כהונה ומלכות, "מי שנשא לבו לקיים מצוה זו כראוי, ולהיות מוכתר בכרתה של תורה, לא ישיח דעתו לדברים אחרים וכו', כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה וכו', אין דברי תורה מתקיימים במי שמרפה עצמו מהם, ולא באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו וכו'" (שם שם, ה"א). וסיים: "וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו, תלמודו מתקיים בידו, אבל הקורא בלחש, במהרה שוכח".

בכרתה של תורה זוכין, כאשר תורה אינה רק חכמה, ואף לא הדרכה מעשית לאורח חיים, אלא הידבקות שכל האדם בשכל הא-להי, "הידבקות רוחין ברוחין". תחילתה שחרור ממגבלות הגוף, כפי שמדריך הרמב"ם את הרוצה לזכות בכרת זה, וסופה שירת התורה. וע"כ מסיים הרמב"ם בחשיבות הוצאת הדברים בפה, וברינה של תורה – ותורה זו מיוחדת היא ללילה.

אם הבנים

לימוד כזה הוא הרבה מעבר לעניין האישי שיש במצוות ת"ת. זו אינה מצוה אחת מתרי"ג מצוות, מצוה פרטית המוטלת על כל אדם מישראל, אלא יש בזה תוכן כללי, שייכות לכלל ישראל.

חז"ל הודיעו שהנביאים והחכמים לא ידעו להשיב נכוחה על השאלה "על מה אבדה ארץ", "אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב 'מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דיבר פי ה' אליו ויגידה, על מה אבדה הארץ' (ירמיהו ט, יא). דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, שנא' 'ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם' (שם שם, יב). אמר רב יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחילה" (בבא מציעא פה, ע"א). וביאר הב"ח:

ונראה דכוונתו יתברך מעולם היתה שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתנו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה וכו'. ואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת היו המה מרכבה והיכל לשכינתו יתברך, שהיתה השכינה ממש בקרבם, כי היכל ה' המה. ובקרבם ממש היתה השכינה קובעת דירתה, והארץ כולה היתה מאירה מכבודו, ובזה יהיה קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של מטה, והיה המשכן אחד. אבל עתה שעברו חק זה, שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים להנאתם, לידע הדינים לצורך משא ומתן, וגם להתגאות להראות חכמתם, ולא נתכוונו להתעצם ולהתדבק בקדושת ורוחניות התורה, להמשיך השכינה למטה בארץ וכו' – הנה בזה עשו פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ ועלתה לה למעלה, והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה וזה היה גורם חורבנה ואבדתה (ב"ח, או"ח סי' מז).

וחסרון זה בא לידי ביטוי בזה שלא ברכו בתורה תחילה, שכן ברכה תחילה – מה היא אומרת? "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". הרי שגישה לתורה צריכה להיות מתוך בחירת ישראל וסגולתם, ולא רק כעניין אישי ככל מצוה אחרת, והיא היא השירה, גילוי הפנימיות של כלל ישראל. וע"כ אנו מהללים את ה' "בשירי דוד עבדך", משום ששירת דוד היא שירת

כלל האומה (ר' עולת ראייה ח"א, עמ' קצז), שהרי דוד ביטל עצמו לאומה כמשה רבינו; אבל חזקיהו לא נעשה משיח כיוון שלא אמר שירה, משום שהיה צדיק פרטי, ולא התרומם למעלה הכללית.

ובמי מרום כתב: "כל ההתקוממיות על התורה והמצוות וכו' כולן באות לרגלי אי ההבנה במושג הלאומי הכללי וכו'. אבות התלמוד וגדולי המקובלים ידעו זאת מראש, וע"כ הרעישו את העולם להיות מוכשרים ללמוד תורה לשמה, שהיסוד והעיקר של ענין לימוד תורה לשמה הוא לכלול עצמו בקדושת נצחיותם של כלל ישראל, להיות ספוג בתוך כלל ישראל, ולמצות לשד השמן הגנוז והכנוס בו, להאירו ולרוממו" (הרב חרל"פ, מעיני הישועה, עמ' שלג). ולימוד תורה כזה נדרש מצד כנסת ישראל, מצד הבוחר בעמו ישראל באהבה. והיא היא השכינה, שכן עפ"י תורת הסוד השכינה וכנסת ישראל חד הן. והשכינה באה לידי גילוי ע"י התורה, והתורה משמשת לבוש לשכינה. וע"כ כנס"י ושכינה נקראים בשם "אם" ואנו הבנים. וכתב הרמב"ן עה"פ "שלח תשלח את האם והבנים תקח לך" (דברים כב, ז), שיש במצוה סוד, שהאם היא הבינה הנקראת אם העולם, שנאמר "אם לבינה תקרא" (משלי ב, ג). וכתב בספר התניא "ולכן נקרא (השכינה) אם הבנים על דרך משל וכנסת ישראל וכו' ומהו הלבוש שיוכל להסתירה ולהבישה וכו' הוא רצונו יתברך וחכמתו המלוכשים בתורה ובמצוותיה הנגלית לנו ולבנינו, דאורייתא מחכמה נפקא" וכו' (ליקוטי אמרים, פנ"ב).

וכשם שדרשו חז"ל, שמי שנהנה מהעולם ואינו מברך הרי הוא "גוזל אביו ואמו" (משלי כח, כד), ואין אביו אלא הקב"ה ואין אמו אלא כנס"י (ברכות לה, ע"ב) כך מי שאינו לומד תורה דלעילא זו, גורם לשכינה שתסתלק מישראל. וכן דרשו "ובפשעכם שולחה אמכם" (ישעיהו נ, א) על גלות השכינה. וע"כ השכינה היא התובעת לימוד של התעלות, שהוא מעבר לחכמה ולהוראה כיצד לנהוג, ולימוד זה מתרחש בלילה דווקא. וע"כ השכינה תובעת להוסיף לימוד תורה בשעה שהלילה מתארך, ומי שמשוגל ללימוד זה "ואינו מוסיף – יאסף"; ופירשה הגמרא "תקבריה אימיה", היינו השכינה וכנס"י הנקראות אם.

ובזה מתבאר הביטוי הקשה "תקבריה אימיה". הביטוי נאמר על הדרך

שאמרו חז"ל, "הניעור בלילה ואינו פותח פיו בדברי תורה, מוטב לו שנהפכה שלייתו על פניו" (אבות דרבי נתן, כט). והיינו, שאין כוונתו רק שאדם כזה ימות בלא עתו, אלא שיש בזה גילוי למפרע שלידתו היתה לבטלה. וע"כ מודגש שאמו קוברתו, שכאשר האם קוברת את בנה, יש בזה הודאה שלא היה טעם ללידתו, והאם מחזירה את בנה לבוראו.